

SIYASAL İKTİDARIN SÖYLEMİNDE KADIN Woman in the Discourse of Political Power

*Dilek Çiftçi YEŞİLTUNA**

Abstract

With the foundation of the Republic, the project of a modern society has been carried out in Turkey. One of the matters of this project, which includes radical changes in all parts of social life, is woman and family. In the process of the realization of the project, which consists of creating a modern life and the type of modern people that will constitute it, the attitudes of political power, and its policy have been important. In this process, significant changes have been experienced in the discourse of political power depending on the existent social conditions.

In this paper, government programs will be studied as texts which bring up a political project for the first time. With reference to these programs, the tendency to change in discourse of political power directed to woman will be focused on.

Keywords: Political power, Government program, Woman, Discourse, Modernization

Özet

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, Türkiye’de modern bir toplum projesi uygulamaya konmuştur. Sosyal yaşamın her alanında köklü değişimleri içeren söz konusu projenin konularından biri de kadın ve ailedir. Modern bir yaşamı ve onu oluşturacak modern insan tipini yaratmayı içeren projenin gerçekleştirilmesi sürecinde siyasal iktidarın tavrı, politikası, önemli olmaktadır. Bu süreçte, siyasal iktidarın söyleminde, mevcut sosyal koşullara bağlı olarak, önemli değişimler yaşanmıştır.

Burada siyasal bir projeyi, ilk ortaya koyan bir metin olarak hükümet programları ele alınacaktır. Bu programlardan hareketle, siyasal iktidarın kadına yönelik söyleminde yaşanan değişme eğilimi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal iktidar, Hükümet programı, Kadın, Söylem, Modernleşme

* Yrd.Doç.Dr. Dilek Çiftçi Yeşiltuna, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Giriş

Bir toplumda kadınların sahip oldukları konumun temel göstergesi, onların yaşamın tüm alanlarına katılım biçimi ve düzeyi olmaktadır. Bir başka ifade ile kadının sosyal, ekonomik ve siyasal boyutlarıyla yaşamı sahiplenme düzeyidir. Buradaki yaşamı sahiplenmeden kastedilen, ait olunan toplumsal yapının tekrar üretilmesi ve dönüştürülmesi sürecinde bir birey bir özne olarak yer alma gücüdür. Bu açıdan kadınların durumuna baktığımızda, sosyal yaşamın birçok alanında olduğu gibi siyasal alanda da varlık koşulları oldukça problemlidir.

Toplumların gelişmişlik düzeyinin önemli bir göstergesi, özellikle demokratik olmasının temel koşullarından biri, herhangi bir cinsiyet farkı gözetmeksizin eşit hak ve katılım koşullarına sahip olup olmaması olarak kabul edilmektedir. Bu koşulların yapılanması ise, bir yandan kamu alanında mevcut taleplere, diğer yandan da siyasal karar organlarında hâkim olan anlayışa dayanmaktadır.

Herhangi bir toplumda bir toplumsal örgütlenmenin yeniden üretimi, tabii kılma ve nitelik kazanma arasında temel bir ilişkinin varlığını gerektirmektedir. Sözü edilen ilişki, yeni roller ve haklar getirebileceği gibi, yeni nitelikler geleneksel itaat biçimleriyle çatışabilir de, ya da hala geleneksel niteliklerle çatışan yeni itaat biçimlerinin gelişmesini de içerebilir. Burada, tabii kılma-nitelik kazanmada üç temel ideolojik sesleniş biçimi söz konusudur. İdeolojiler öznelere neyin mevcut, neyin iyi ve neyin olanaklı olduğunu anlatarak, bunlarla aralarında bağ kurarak ve tanımlarını sağlayarak onları tabii kılmakta ve nitelik kazandırmaktadır (Therborn, 1989: 21-23).

Toplumsal gruplar ve hareketlerin fikir sistemleri olarak ideolojiler, yalnızca dünyayı anlamak açısından değil, aynı zamanda grup üyelerinin toplumsal pratiklerini temeli olarak da anlamlıdır. İdeolojilerden etkilenen önemli toplumsal pratiklerden biri de sırasıyla, ideolojileri nasıl edindiğimizi, öğrendiğimizi ve değiştirdiğimizi de etkileyen, dil kullanımı ve söylemdir. İdeolojik fikirlerin çoğu, ebeveynlerden ve akranlardan başlayarak diğer grup üyeleri dinlenerek ve çeşitli metinler okunarak öğrenilir (Dijk, 2003: 17-18). Bu süreçte, parti toplantılarından hükümet programlarına, politik propagandadan parti yayınlarına birçok söylem türü, belli ideolojileri grup üyelerine ve yeni katılanlara öğretme gibi bir amaca sahiptir. Diğer yandan 'metinler, önemli birer sosyal eylem formlarıdır. Metinler, sosyal süreçlerin

barometrelerine benzer ve sosyal değişmelerin birer göstergeleridir' (Sözen, 1999: 82). Bu temelde, hükümet program metinleri de hem bir sosyal eylem formu olma hem de sosyal değişmenin bir göstergesi olma anlamında önemli bir ideolojik söylem içerir.

Açık ideolojik bir söylem türü olarak hükümet programları, 'BİZ' in ne anlama geldiği ile ilgili genel formülasyonlar sunabilir. Bu aynı zamanda olması gerektirir. Çünkü bir ideoloji bir bakıma kendini (ve ötekini) sunumun bir biçimi olarak, bir grubun kimliğini ve dolayısıyla da üyelerinin toplumsal kimliğini tanımlayan toplumsal bilginin temel biçimlerinden birisidir (Dijk, 2003: 28-29).

Türkiye'de Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte ulus devletin gerektirdiği bir değişim projesi uygulamaya konmuştur. Söz konusu projenin gerçekleşmesini sağlayacak, modern norm ve değerlere sahip bir yurttaş kimliği yaratma hedefi, sosyal yaşamın her alanında köklü değişimleri içermekteydi. Kadınlara yönelik yasal, siyasal ve benzeri değişimler de söz konusu sürecin önemli bir parçası olmaktadır. Kadının toplumsal konumuna yönelik, yeniliklerin tanımlanmasında ve sunumunda, siyasal iktidarın kadınlara yönelik söylemi nasıldı, nasıl değişti ve bu söylem günümüzde nasıl gerçekleşmektedir? Bu çalışmamızda temel sorularımız bunlar olacaktır. Cevaplarını da, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hükümet kurmakla görevlendirilmiş siyasal partilerin, T.B.M.M.'sinde güven oylamasına sundukları hükümet programlarında arayacağız. Dolayısıyla bizim bu çalışmada temel malzememiz söz konusu Hükümet Programları olacaktır (<http://www.tbmm.gov.tr>). Bu nedenle, bir hükümet programını değerlendirirken, söz konusu hükümetin kurulması durumunda, farklı zaman ve mekânlarda ortaya çıkan kadına yönelik söylemler burada ele alınmayacaktır.

Hükümet Programları

Bir siyasal program, bir partinin ideolojisi doğrultusunda hedeflenen amaçlar zincirini tanımlarken, sürekli ve istikrarlı bir örgütle de hem üyelerin siyasal sistem içinde yüklendikleri roller hem de siyasal sosyalizasyon sağlamaktadır (Minibaş, 1996: 175). Bu nedenle, siyasal partiler belli amaçlar doğrultusunda kururlar ve bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunurlar. Siyasal partilerin hem bu amaçlarına yönelik hem de siyasal sistemin genel işleyişiyle ilgili faaliyetlerde bulunurken yerine getirdiği işlevler, toplumla siyasal iktidar

arasında "aracı" rolü oynamasına yol açan ve sistemin sürekliliğini sağlamada etkili olan işlevlerdir (Öz, 1992: 27).

Bu temelde konumuza baktığımızda, Cumhuriyetin ilanından sonra 1923–1946 yılları arasındaki yaklaşık 23 yıllık dönem, iki kısa süreli "çok partili hayat" denemesi dışında, tek partili bir yönetimin uygulandığı yıllardır. Bu süreçte, 1930 yılı öncesi, daha çok tek parti yönetiminin kuruluşunu (iktidarın güçlendirilmesini) içermektedir. 1930'lardan sonra ise, partinin (CHP) toplumla yönetim arasında bir köprü oluşturmaya ve toplumsal yaşamın düzenlenmesi ve denetlenmesi gibi görevlerine işlerlik kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir (Öz, 1992: 16).

İlk hükümet programlarına baktığımızda, söz konusu programların oldukça kısa ve sade olduğunu görmekteyiz. I. İnönü'nün hükümet programından (1923–24), I. Bayar hükümet programına kadar (1.11.1937–11.11.1938) olan dönemde meclise sunulan programların hiçbirinde kadına ilişkin doğrudan ya da dolaylı herhangi bir ifadeye rastlanmamaktadır. Bu durum, yalnızca kadın konusunda değil yaşamın birçok alanına yönelik olarak da söz konusudur. Çünkü yeni bir toplum projesi içeren siyasal program, hükümetler üstü bir program olmakta ve CHP temelinde yeni bir yönetim anlayışını getiren Kemalizm'in ilkelerinde ifadesini bulmaktadır.

Söz konusu ilkeler, Cumhuriyet Halk Partisinin 10 Mayıs 1931 tarihli büyük kongresince kabul edilmiş, 1935 programında bazı değişiklikler geçirdikten ve 1937 Teşkilatı Esasiye Kanununun 2.maddesine aktarıldıktan sonra değişmeksizin varlıklarını korumuşlardır. Kemalizm'in temel ilkelerinin niteliği, "yalnız birkaç sene için değil, istikbale de şamil olan tasavvurlarımızın ana hatları" olarak ifade edilmiştir. Bu ilkeler, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılâpçılıktır (Köker, 1990: 71–72). Söz konusu ilkeler, Atatürk'ün büyük siyasal-toplumsal projesini oluşturan ve toplumun ilerlemesini, yenileşmesini, çağdaşlaşmasını, uygarlaşmasını, Batılılaşmasını, gerçekleştirmeye yönelik saptanmış ilkeler olmaktadır (Parla, 1991: 157).

Yeni kurulan devletler, kadın alanındaki reformları uluslar arası devletler sistemindeki yerlerini alabilme çabasının bir parçası olarak görürler. Bu nedenle kadın konusundaki tutumlar ve reformlar, eski düzenin yıkılmasının, onunla bağların koparılmasının en önemli göstergelerinden biri kabul edilmektedir. Dolayısıyla ulusal devletin inşa

sürecinin kendisi, kadınların siyasal ve ekonomik düzenle bütünleştirilmelerini gerektirmektedir. Bu da yeni düzeni destekleme, üretim ve yeniden üretim işlevlerini gerçekleştirme yönünde kamu alanında harekete geçirilmeleri demektir (Çağatay& Soysal, 1993: 328–329).

Bu anlayış içinde kadın da dönemin Avrupa kadını gibi kocasının dengi, eşi, ortağı olmalıdır denilmiş ve bu koşullar altında İsviçre Medeni Kanunundan esinlenen Türk Medeni Kanunu (1926) yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, özellikle Türk aile yaşamında köklü değişiklikleri gerçekleştirme amacının bir aracı olma işlevini ifade etmektedir (Güriz, 1984: 448). Bunu takip eden yasalarla, 1930'da belediye seçimlerinde, 1933'de köylerde muhtar ve ihtiyar meclisine seçme ve seçilme hakkı ve nihayet 5 Aralık 1934 tarihinde çıkarılan yasa ile genel olarak seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır (TCB, 1998: 59). Hemen ardından gelen kadınların da katıldığı ilk 1935 yılında yapılan seçimlerde 18 kadın meclise girmiş ve kadın milletvekillerinin toplam milletvekilleri içindeki oranı %4.6 olmuştur. Bu oran, bugünde de dâhil olmak üzere Cumhuriyet tarihinde mecliste ulaşılan en yüksek kadın üye oranı olmaktadır. Bunu izleyen yıllarda, mecliste bulunan kadın sayısında hızlı bir düşüş yaşanmış ve günümüzde bile 1935'teki orana ulaşamamıştır (Tuncer, 1999: 121).

Kısaca özetlemeye çalıştığımız gibi, Batılı bir toplum olma yolunda gerekli görülen kadına yönelik yasal haklar verilirken, yeni kadın ve erkek vatandaş tipi de temel eğitimde kullanılan ders kitapları aracılığıyla yaratılmaya çalışılıyordu (Helvacıoğlu, 1996: 16–22). Cumhuriyet kadrolarının okuldan bekledikleri sosyalizasyonun hedefi, bireylerin inşa edilmek istenen yeni toplum projesiyle bütünleşmelerine, dolayısıyla söz konusu projenin gerektirdiği norm ve değerlerin ve siyasal rolün geleceğin yurttaşları tarafından içselleştirilmesiydi (Üstel, 2005: 132). CHP'nin temel ilkeleri ışığında böylesi bir kurumlaşma yaşanırken, hükümet programına ilk olarak kadın konusunun (1.11.1937–11.11.1938) tarihleri arasında I. Bayar Hükümet programında yer aldığını görmekteyiz.

“Ana ve çocuk hayat ve sıhhatinin korunması için şimdiye kadar tahsis edilmiş olan doğum ve çocuk bakımevleriyle çocuk bakım dispanserleri ve süt çocukları müşahede evlerinin sayılarının arttırılması,

Köylerde doğum yardımlarını temin edecek köy ebesi yetiştirmek için köy ebe mektepleri tesisi hızlandırılması...

Verimli, teknik modern çalışmaları ile çiftçilerimiz için en iyi numune ve rehber olacağından şüphe etmediğimiz bölge çiftliklerinde çiftçi çocuklarını yetiştirmek üzere pratik çiftçilik okulları açmak, kırsal kursları ile köylerde kız ve erkek çiftçi çocuklarını hazırlamak ve muhtelif istasyon, fidanlık ve okul gibi müesseselerimizde muayyen işlere mahsus ihtisas kursları tertip etmek, ziraat ortaokullarında ameliyat ve tatbikatı esas tutarak bu okullardan çıkacak gençlerin çiftçilere hakiki yol göstericilik yapabilmelerini temin eylemek Yüksek Ziraat Okullarında ciddi ve disiplinli bir akademik tahsil şartlarını tamamlamak ve ayrıca ilmi araştırmalarla esaslı tatbikat işleriyle uğrayacak mütehasşısalar yetiştirmek için yüksek ihtisas merkezleri tesis etmek pratik bilgileri yayacak neşriyat ve filmlerden istifadeye ve sergi ve teşviklere ehemmiyet vermek bu tedbirlerden olacaktır...

Türk Ordusu, kadını ve erkeğiyle bütün Türk Milleti demektir. Daima daha kuvvetli olmak için bu millet her sene yüz binlerce evladını kısaca ordu dediğimiz ve yalnızca adının bile hudutsuz bir gurur ve heyecan kaynağı olduğunu bildiğimiz bu en büyük okula milli emniyeti, milli müdafaayı, milli disiplini öğrenmek için gönderiyor."

İlk kez kadınların seçimlere katılıp, hükümet programında da yer aldığı ve günümüz de dâhil olmak üzere kadınların en yüksek oranda temsil edildiği bir parlamentoya sunulan bu programda, öncelikle kadının "ana" olarak gündeme geldiğini görmekteyiz. Kadının doğurganlığının korunması ve bunun için önlem alınması düşünülürken, buna bağlı olarak hemen ardından kadınlara yönelik bir mesleki alanın (köy ebeliği) geliştirilmesi hedeflenmektedir. İlk olarak çalışan kadın, köy ebesi meslek kimliği ile programda yer bulurken, onu ziraat dallarında yetişecek ziraatçı kızlar (veterinerlik de içeriliyor) izlemektedir. Nüfusun büyük bölümünün kırsal yerleşim yerlerinde yaşadığı bir dönemde, modernleşmenin köylerde başlattığı kalkınma hareketi, kadın ve erkeğin eğitilmesini ilk hedef olarak görürken, mevcut cinsiyet temelindeki işbölümünün etkisine açık bir yapılanmayı içermektedir.

Ardından, Türk Ordusu Türk Milletiyle özdeşleştirilirken kadın, açıkça erkeğe işaret eden asker kimliği içinde, asker kaynağı ana konumuyla, bir destek ya da tamamlayıcı öğe olarak görülmektedir.

Bayar hükümet programının ardından meclise sunulan II. Bayar, I. Saydam ve II. Saydam hükümet programlarında yer almayan Kadın, I. Saraçoğlu (1942-43) hükümetinde karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde parlâmentodaki kadının temsil oranı da %3.77 olmaktadır:

"Görülüyor ki bu hayat pahalılığı bütün ağırlığını bilhassa muayyen bir miktardan az maaş veya ücret alan memurlara çektiirmektedir... Yükünü biraz hafifletmek istediğimiz bu ailelerin reislerine şimdilik ve bir başlangıç olmak üzere birer çift ayakkabı, kezalik bu ailelerin reislerine ve eşlerine birer elbiselik kumaşı meccanen vermek istiyoruz."

II. Dünya Savaşı gerginliğinin yaşandığı bir dönemde artan yoksullukta, hükümetin doğrudan aile reisi olarak kabul ettiği erkeğe ayakkabı ve elbiselik verirken, eş olarak sözünü ettiği kadına yalnızca elbiselik kumaş vermesi dikkat çekicidir. Burada, açıkça kadının ayakkabıyı gerektiren kamu yaşamının dışında düşünüldüğü ve bir eş olarak ev yaşamı içine yerleştirildiği görülmektedir.

II. Saraçoğlu Hükümetinin programında kadından söz edilmezken, parlâmentodaki kadın oranı düşme eğilimini sürdürmüş ve %3.52 olarak gerçekleşmiştir. Ardından gelen Peker hükümeti (7.8.1946–10.9.1947) kadın ve erkekten, aynı yoksunluk, aynı gereksinim içinde olan bireyler olarak söz ederken ikisinin de gereksinimini karşılamaya yönelik sanayileşme hedefini parlâmentoya sunmaktadır.

"...Geniş halk tabakalarının ihtiyacına tekabül eden konuların ve bu arada kadın ve erkek için hazır elbise ve çamaşır fabrikaları kurma ve teşvik etme işini önemle ele alacağız."

Burada I.Saraçoğlu hükümetindeki, memurları ve memur ailelerindeki erkekleri ön plana çıkartan söylemden, daha belirsiz ve vasıfsız geniş halk tabakalarını içeren bir söyleme geçilmektedir. Bu dönem 1945 yıllarının sonu 1946 yıllarının başında çok partili demokrasiye doğru hareketlenmenin artması sonucu, Ocak 1946 yılında C.Bayar'ın başkanlığında Demokrat Parti'nin kurulmasının ardından gelen yıllar olmaktadır. Demokrat Partinin programı gerek ekonomik görüş, gerekse kişisel hak ve özgürlükler yönünden Halk Partisi'nin programından daha liberaldi. Söz konusu program, tek parti yönetimine karşıt bir tepki niteliği taşımaktaydı ve toplumdaki bütün karşıt gruplarca destek görmekteydi (Kongar, 1999: 146). Çok partili siyasal yaşama geçilmesinin ardından gelen ilk parlâmentoda kadın oranı %1.94'lere inmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisinin Demokrat Parti İktidarı öncesi son hükümetleri olan I.Saka (10.9.1947–10.6.1948), II. Saka (10.6.1948–16.1.1948) ve Günaltay hükümetleri (16.1.1949–22.5.1950) programında kadına ilişkin politikadan söz edilmezken, medeniyet ve refah yolunda

ilerleme kanunlarda, sosyal ve politik hayatta olduğu gibi her derecedeki okullarda demokratik terbiyenin yerleşmesine verilen önem vurgulanmaktadır. II. Saka Hükümetinin ardından gelen Günaltay hükümeti de programında Türk inkılâbının temel prensiplerini titizlikle savunmaya devam edeceklerini belirterek bu temelde din öğretiminin ihtiyari olması esasına sadık kalarak, vatandaşların çocuklarına din bilgisi vermek haklarını kullanmaları için gereken imkânları hazırlayacağını vaat etmektedir.

Parti Devlet birliğini içeren tek parti döneminde, laiklik ilkesi temelinde, devletin dinsel güçleri ve kurumları denetlemesi ve devlet bürokrasisine bağlanmaları tercih edilmiştir.1946'lerden itibaren çok partili bir yaşamla sağlanmak istenen demokratik ortamda siyasal iktidarın oy kaygısı ile bazı dinsel-kültürel taleplere cevap vermeye başladığı görülür. Bu çerçevede CHP iktidarı 1947-1950 yılları arasında laiklik programında önemli değişiklikler yapmıştır (Toprak, 2000, 315). Nitekim söz konusu liberal açılım, ilk olarak Günaltay Hükümeti'nde ortaya konmuştur. Bu açılım, kadın açısından siyasal alanda bir gerilemeye işaret etmektedir.1950'den sonra kadınlara daha önce yüklenen Cumhuriyetin simgesi sıfatı ortadan kalkınca (Çaha, 1996: 17) geleneksel zihniyetin kadını sadece seçmen kimliği içine kapatması kurumsallaşmaya başlamıştır.

1950 seçimleriyle Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına son vermiş ve tek başına iktidara gelmiştir. Çok partili parlâmentoda kadınlar Cumhuriyet tarihinin en düşük oranı olan %0.62 ile temsil edilmekte ve hükümet programında da farklı eğilimler kendini hemen hissettirmektedir.

"...irticai tahrike asla müsaade etmemekle beraber din ve vicdan hürriyetlerinin icaplarına riayet edeceğiz. Programımızda da sarahaten ifade edildiği gibi hakiki laikliği dinin devlet siyasetiyle hiçbir ilgisinin bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması şeklinde anlıyoruz. Bu itibarla gerek din dersleri meselesinde gerekse din adamlarını yetiştirecek yüksek müesseselerin faaliyete geçmesi hususunda icab eden tedbirleri süratle itihaz etmek kararındayız.."

Burada da görüldüğü gibi, o güne değin mevcut toplumsal yapıyı Batılılaşma yönünde dönüştürme sürecinde mevcut dinamiklere rağmen yapılanan merkezi değişim eğiliminin bırakılarak söz konusu dinamikleri de içine alan bir politikanın benimsendiği ve uygulamaların

yapılacağı işaretlerini vermektedir. Nitekim bu durum daha önce belirttiğimiz gibi tüm iktidarlar için benimsenen vatandaş tipinin yaratılmasında en önemli araç niteliğindeki temel eğitimin içerdiği anlayışta kendini açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu eğitimde kullanılan kitaplara, mevcut egemen ideolojinin içerildiği, sunulduğu araçlar olarak baktığımızda, bu dönemde kadın ve erkeğin geleneksel roller içinde tanımlandığı görülmektedir. Bu dönemdeki kitaplarda yer alan resimler, aile içi işbölümünde yaratılmaya çalışılan özgür ve bağımsız kadın imajından nasıl vazgeçilmeye başlandığı ve geleneksele bir yönelim olduğu, böylece topludaki mevcut cinsiyetçiliğin nasıl onandığını gösteren kanıtlar niteliğindedir (Helvacıoğlu, 1996: 12–37).

III. Menderes hükümet programında Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950'lere kadar olan siyasal iktidarın ideolojisinden, çok partili siyasal yaşamla birlikte nasıl uzaklaşıldığı (17.5.1954–9.12.1955) açıkça ifade edilmektedir.

“...1950-1954 yıllarını bir intikal devresi saymak doğru olacaktır. Filhakika bir milletin tefekkür ve yaşayış tarzında esaslı tesir ve neticeler yaratan büyük değişiklikleri bir anda ve bir hamlede gerçekleştirebilmek hemen mümkün olamıyor. Bir devir kapanıp yenisi başlarken ekseriye araya, intikal devresi diyebileceğimiz, bir zaman mesafesi giriyor. İntikal devrelerinde ise yakın atının olgunlaşan manzarasını ana çizgileriyle görebilmek mümkün olduğu kadar mazinin artıklarıyla da karşılaşmak mukadder olur.”

Bu ifadede yer alan büyük değişimin gerçekleştirilmesi sürecinde yeni neslin yaratılmasının ve biçimlenmesinin nerede hedeflendiği yine aynı programda yer alan şu ifadelerde görmek mümkündür.

“...Hür ve müstakil bir millet olarak yaşamının teminatını memleketin maddi kudret ve takatinde değil, aynı zamanda halkın ve gençliğin manevi değerlerle techizinde bulan iktidarımızın maarif sahasına hayati bir ehemmiyet atfetmesi elbette ki tabii idi...”

Bu hükümet programının okunduğu parlamentoda kadın % 0.74 oranında temsil edilmektedir. Bu oran; (1957–1960) döneminde % 1.31 olarak, (1961–1965) döneminde ise yine % 1'in altına düşerek % 0.67 olarak parlâmentoya yansımaktadır. Kadının yönetim mekanizmasında böylesine düşük düzeyde yer aldığı dönem, kentleşmenin kendini sosyal ve ekonomik yapıda hissettirdiği bir dönem olmaktadır. Bu durum, özellikle ilköğretimi yaygınlaştırma, okuryazarlık düzeyini artırma ve

beceri kazandırma projelerinin hükümet programlarında vurgulanmasında ortaya çıkmaktadır.

I. Demirel hükümetine kadar olan sürede, sunulmuş hükümet programlarına baktığımızda, (ki bunlar 8., 9., 10. İnönü ve Ürgüplü hükümeti programları olmaktadır) kadının 9. İnönü hükümet (25.6.1962-25.12.1963) programında “dul” kimliğiyle sosyal güvenlik kapsamı içine alındığı görülür.

“...Ayrıca Subay Terfi Kanunu Tasarısı, İç Hizmet Kanununa göre Silahlı Kuvvetler mensupları ile emeklilerin faydalanmakta oldukları sağlık tesislerinden bunların dul ve yetimlerin de faydalanmaları hususunda çalışmalar yapılmaktadır.”

1960 Cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesinin ardından oluşturulan 1961 anayasası geniş-çaplı ekonomik ve toplumsal amaçlar belirleyerek toprak reformu, grev hakkı ve toplu sözleşme haklarıyla birlikte özgür işçi sendikacılığı, yaygın bir sosyal güvence sistemi ve sağlık hizmeti gibi konuları hedeflemekteydi (Ayata, 1992: 81). Böylesine demokratikleşme ve ekonomik gelişme yönünde yepyeni projelerin gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir yönetimde, kadın yine eş aracılığıyla bakılması, kollanması gereken, yetimlerle aynı konuma sahip dul kimliğiyle dönemin siyasi söyleminde yer almaktadır.

1965 seçimlerinde iktidara gelen A.P.'nin parlâmentoya sunduğu hükümet programı, bu tarihe kadar sunulan programlar içinde kadına en fazla yer veren bir hükümet programıdır. Söz konusu programın sunulduğu mecliste ise kadınlar (8 kişi ile) %1.78 oranında yer alarak bir önceki oran dikkate alındığında görece bir artış göstermiştir.

Nitekim, kadınların gruplar halinde partilerde aktif olarak çalışması 1960'lar sonrasında gerçekleşmiştir. Bu da, siyasal partilerin kadın kollarıyla mümkün olmuştur. Kadın kolları 1954 yılında başlamalarıyla birlikte, yaygınlaşması 1960 sonrasında gerçekleşmiştir. Bu süreçte, mahalli politikada çok yaygın olan, ailesinin erkek üyeleri adına politika yapan kadınlar ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, mahalli politikada erkekleri hem oy hem parti içi güç olarak desteklemeleri beklenen kadınların, karar alma mekanizmalarının dışında bırakıldığı görülmüştür (Ayata, 1993: 302).

Sözünü ettiğimiz I. Demirel hükümeti programında yer alan kadına yönelik politikalar, programda yer alış sırasına göre şu şekilde açıklanmaktadır.

İlk olarak, daha önce rastladığımız şekilde “dul”un yaşam şartlarının düzeltilmesi, devlet memurlarının aile efradının ve yine “dul”

ve yetimlerin tedavilerinin devletçe sağlanması amaçlanmaktadır.

"...Kız teknik öğretim kurumları, özellikle gezici kadın kursları yurdun her köşesine ulaştırılacaktır..."

"Köy toplum kalkınması çalışmalarına önem verilmesine bağlı olarak, buralardaki gizli işsizliği önleyici ev ve el sanatlarının geliştirilmesi sağlanacaktır.

Ana ve çocuk sağlığı programları geliştirilecek, bu temelde personel sayısı ve tıbbi teknikler arttırılacaktır.

Yoksul ve güçsüzler için ihtiyarlık bakım yurtları ve çalışan annelerin çocuklarının bakımı için kreş ve gündüz bakımevlerinin sayıları hızla arttırılacaktır.

Türk ailesindeki kadının büyük ve kutsal mevkiine uygun olarak günlük hayatını kolaylaştırmak ve ev içi görevlerini huzur içinde yerine getirmesinin olanakları sağlanacaktır.

Ev kadınına yönelik sağlık, sosyal ve kültür hizmetleri arttırılacak, bunlara ucuz ve kolay şekilde ulaşma koşulları gerçekleştirilecektir.

Kadına yönelik çeşitli programların hedefi sonuçta, yoksulluğun neden olduğu ıstırapların en ağır yükünü taşıyan ev kadınına, Türk anasını rahatlığa ve refaha götürmektir."

1970'lere kadar iktidarda kalacak olan Demirel hükümeti, kadının toplumsal konumunu dini ve milli bir söylemle ortaya koyarken, önceki hükümetler gibi, geleneksel kodlar kullanmaktadır. Kısaca, eşi aracılığıyla 'dul' kimliğiyle bakılan, korunan, eğitimde özellikle kadının geleneksel alana yönelen, köydeki gizli işsiz konumunun el ve ev becerilerinin geliştirilerek giderilmeye çalışıldığı, doğurgan kimliğiyle sağlık programlarına girdiği, büyük ve kutsal bir yere sahip olduğu Türk ailesinde ev içi görevlerini huzur içinde yapması hedeflenen, bu huzurun sağlık, sosyal ve kültür hizmetleriyle arttırılmaya çalışıldığı, acılara göğüs geren, özverili, anne ve eş olan kadın, sahip olduğu konumda refaha ulaştırılacaktır.

Burada ilk kez gündeme gelen, "çalışan kadın" tanımlaması, artık olgusal düzeyde toplumda bazı değişmelerin yaşanmaya başladığının ve bunun siyasal iktidar tarafından kabullenilmesinin bir ifadesi olmaktadır.

12 Mart 1971 de başbakan Demirel'in istifasıyla sonuçlanan bir askeri müdahale olmuş ve yeni hükümet CHP'nin meclis üyelerinden olan Nihat Erim tarafından kurulmuştur (26.3.1971-11.12.1971). Böylesi

olağanüstü siyasal koşullarda kurulan hükümet programına baktığımızda, dönemin özelliklerini kadının gündeme geliş biçiminde de görmekteyiz.

"...Emekli dul ve yetim aylıklarında personel rejimine paralel değişikliklerin yapılması zorunlu görülmektedir. Emekli dul ve yetimlerin sosyal şartlarının geliştirilmesi öncelikle ve önemle ele alınacaktır..."

...Sabahleyin evden çıkan yavrusunun akşama yaralı mı döneceğinin, yoksa hiç mi gelmeyeceğinin yürek yakan kuşkusu içinde yaşayan anne-babaların acılarına mutlaka son verilecektir..."

Bunu izleyen II. Erim hükümeti (11.12.1971–22.5.1972) programıyla siyasal iktidarın gündeminde ilk kez bir aile planlamasından söz edilmektedir.

"Sağlık kurumlarının ve personelinin yurt sathında dengeli bir şekilde dağıtılması, çevre sağlığı, koruyucu hekimlik, aile planlaması, ana ve çocuk sağlığı ve yataklı tedavi hizmetlerinde koordinasyonun sağlanması sağlık ve sosyal yardım politikalarımızın temel ilkeleri olacaktır."

Görüldüğü gibi burada ilk kez 'aile planlaması' devlet politikası içine alınmış bulunmaktadır. Böylece kadının "ana" olarak sağlık politikası içinde yer alış gerekçesi ve sorumluluğu genişletilmektedir. Söz konusu planlamanın da yine kadın üzerinden gerçekleştirilmek istenmesi, iktidarın geleneksel tavrına uygun olmaktadır.

Erim hükümetinden sonra kurulan F.Melen hükümetinin (22.5.1972–15.4.1973) programında da aile planlaması karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu Melen hükümeti programında, öncelikle kadından, sigortalı işçilerin eşi olarak söz edilmekte ve onların sağlık yardımlarından yararlanmasının tüm illeri kapsayacak şekilde genişletilmesi planlanmaktadır. Burada, ayrıca daha önceleri hep memur, asker ya da emekli eşi olarak gündeme gelen kadının dışında ilk kez "işçi eşi" olarak 'kadın' ifadesine rastlamaktayız. Böylece siyasal iktidarın söyleminde kadının 'eş' kimliği değişmemekle birlikte sosyal dinamiklere bağlı olarak çeşitlenmektedir. Bu dönem toplumda, farklı kaynaklardan ortaya çıkan şiddet eylemlerinin yaşandığı ve bazı illerde sıkıyönetim uygulamalarının olduğu olağanüstü bir dönem olmaktadır.

Bunu, çevre sağlığı, ana ve çocuk sağlığı, aile planlaması uygulamalarının hızlandırılması izlemektedir. Ayrıca, daha önce de dile getirilmiş olan dönemin koşullarında çocukları öğrenci olan anne-babaların rahatsızlığını gidermeye yönelik 351 sayılı Kredi ve Yurtlar

Kanunu değişiklik tasarısının hızla meclise sunulması hedeflenmektedir.

Diğer yandan (1969–1973) bu dönemde meclisteki kadın oranı %1.11 iken 1973 seçimiyle %1.33 olarak mevcut düşük düzeyini önemsiz değişmelerle korumaya devam etmektedir.

Seçim sonrası kurulan Talû Hükümeti’ni (15.4.1973–26.1.1974) I. Ecevit Hükümeti izlemiştir (26.1.1974–17.11.1974). Söz konusu Ecevit hükümetinin programına baktığımızda, CHP’de çok partili dönemle birlikte başlayan geleneksele yönelik açılımın muhafaza edildiğini görmekteyiz.

“Çocuklarımıza töre ve geleneklerimizle milli hasletlerimize uygun ahlak kaidelerinin öğretilmesi gayesi ile ilk ve orta öğretime mecburi ahlak dersleri konulacaktır. Bu dersleri okutacak öğretmenlerin gerekli vasıfları taşımasına özel bir önem verilecektir.

Çalışan kadınlardan isteyenlere daha erken emekliye ayrılabilme olanakları sağlanacaktır.

Halen sosyal sigortalar kapsamına girmemiş ve yaşamları iyi kalpli fertlerin ilgisinin devamına bağlı olan çocuk, kadın ve ihtiyarlara sosyal yardım hizmeti götürülecektir.”

Burada gerek geleneklere ve milli hasletlere sahip bir nesil yetiştirilmesinde gösterilen hassasiyette, gerekse bir şekilde çalışma yaşamına girmiş kadına yönelik erken emeklilik projesi ve bunu izleyen devletin ulaşamadığı kadınlara ulaşarak onları korumak, kollamak hedefi, iktidarın kadına yönelik ayrımcı bakışının göstergeleridir. Söz konusu programı (İslami kesimin temsilcisi görülen) MSP ile oluşturulan bir koalisyon hükümetinin programı olmaktadır. Fakat bu Solun geleneksel temsilcisi olan CHP için de uygun bir yaklaşımdır.

Berktaş’a göre Türkiye’de Sol ‘ halkın değerlerini benimsemek’ adına feodal önyargıları ve davranış kalıplarını benimsediği gibi, savunduğu halkın değerleri hep kadınlar ve cinsellikle ilgili olmuştur. Çok önem verdikleri ‘mazbutluk’ imgesini de, esas olarak kadınlara uygulamışlar ve onları denetim altında tutmanın meşrulaştırıcı kılıfı yapmıştır (Berktaş, 1993: 37).

Ecevit Hükümetinden 10 ay sonra kurulan Irmak hükümeti (17.11.1974–31.3.1975) programında da, kadın konusu artık iktidarın söylemine iyice yerleşmiş olan aile planlaması hizmetleri, ananın ve çocuğun sağlığını koruyacak şekilde iç içe hizmet yürütülmesi şeklinde yer almaktadır. Bunun yanında, burada öncelilerden farklı olarak kadının, 1960’larda başlayan dış göçün yarattığı bir aile üyesi olarak, yurt

dışında yaşayan bir aile üyesi olarak, tüm aile bireylerinin vatan ile bağlarının korunması programında içerildiğini görmekteyiz. Kadın bu süreçte de gelenekselin temsilcisi ve üreticisidir.

IV. Demirel Hükümeti'nin (31.3.1975-21.6.1977) programında kadın kısaca, "ana" olarak yardımı hak eden, 20 yılda isterse emekli olabilecek çalışan kadın, dul olarak aldığı aylığın yükseltilmesi planlanan kişi, ana olarak sağlığı korunması gereken ve çalışan olarak çocuğuna yönelik gündüz bakımevlerinin artırılması planlanan bir birey olarak yer almaktadır.

Görüldüğü gibi giderek, üretilen politikalarda, kadın daima 'ana' olarak tercih edilse de, artık giderek artan kadının çalışma yaşamına girmesi görmezlikten gelinememekte ve kadının çalışmasının yarattığı birtakım hizmetleri sağlama yönünde projelerin geliştirilmesi de yer almaktadır.

II. Ecevit Hükümet Programının (21.6.1977-21.7.1977) öncekinden farkı, burada tarım kesimindeki mevsimlik ve geçici işlerde çalışanların, ayrıca kapıcıların ve ev hizmeti görenlerin örgütlenmelerinden, haklarını yeterli düzeyde koruyabilmelerinden ve toplumsal güvenlikten etkin şekilde yararlanmalarından söz edilmesidir. Aynı zamanda, sosyal eşitsizliğin, cinsiyetçi bakışın yarattığı kadının sefaletini meşrulaştırıcı, popülist bir söylem dikkat çekmektedir.

Bunun yanında, çalışan kadınların hak ve ücret eşitliğinden eksiksiz yararlanabilmesi, çalışma yaşamı gerekleriyle, "analık" sorumluluğunu daha kolay bağdaştırabilmelerini sağlama hedeflenmektedir. Bununla birlikte, "dul" olarak ifadesini bulan kadının aylığının genel yükselişe orantılı olarak artırılması ve ana-babaların çocuğunu okula, üniversiteye, yurtlara korkusuzca gönderebilmesi amaçlanır. Bu program meclisten güvenoyu almamış, fakat daha sonra genişletilmiş şekilde III. Ecevit hükümet programı olarak tekrar meclise taşınmıştır.

Dört kadını meclise taşıyan (%0.89) 1977 seçimleri sonrasında, Demirel başkanlığında bir koalisyon hükümeti kurulur (21.7.1977-5.1.1978). Bu koalisyon programında kadınlar, sosyal güvenlik kapsamına alınması gereken ev hizmetlerinde çalışanlar olarak, geçim şartlarının düzeltilmesi gereken dul konumunda ve çocukla birlikte sağlığının korunması hedeflenen "ana" olarak yer almaktadır. Görüldüğü gibi, çalışan kadına yönelik giderek artan politika üretme eğilimi, koalisyon söyleminde görülmemektedir.

III. Ecevit Hükümetinin (5.1.1978–12.11.1979) programında, daha önce sunduğu ve güvenoyu alamadığı II. Ecevit Hükümet programında da yer alan kadına yönelik politikasına tekrar yer vermiştir. Bunun yanında yeni programda, Cumhuriyetle birlikte hedeflenen modern aile, modern kadın, batılı kadın yaratma politikasında yer alan söyleme gönderme yapılmaktadır.

“Cumhuriyetin Türk kadınına sağladığı ileri haklara ve özgürlüklere toplum kesiminin her yaşamında gerçeklik kazandırmaya çalışmak da hükümetimizin başta gelen ödevlerinden olacaktır.”

Böylece özellikle CHP'nin tek parti döneminde yasal çerçevede oluşturulan Cumhuriyetin aile ve kadın anlayışı ilk kez bir hükümetin söyleminde vurgulanmakla birlikte pratiğe geçirmeye yönelik bir proje içermemektedir. Özellikle çok partili dönemin getirdiği rekabet ortamının, hükümetlerin kadın söyleminde belirgin dalgalanmalara yol açtığı dikkat çekmektedir.

12.11.1979–12.9.1980 tarihleri arasında iktidarda olan VI. Demirel hükümetinin söyleminde kadın yeni bir kimlikle yer almaktadır. Bu da dönemin olağanüstü toplumsal koşullarının bir ifadesi olmaktadır.

“Adaletin yerine getirilmesine çalışanlar... Bu görevlerde şehit olanların ailelerine ve çocuklarına Devlet kad-ü hayat şartı ile bakmayı üstlenecektir.”

Böylece, ‘dul’ ve ‘yoksul çocuklu’ kadına sahip çıkma politikası güden devlet, bundan sonra ‘şehit’in annesi, ya da kardeşi tanımlamasıyla kadını korumasına almaktadır. Gerçekte her zaman siyasal iktidarın muhatabı, ‘şehit’ kodlamasının işaret ettiği ‘erkek’tir. Devlet kadınıla, erkeğin geçim sağlama, kollama rolünü üstlenmeyi taahhüt etmesiyle, dolayimli bir ilişki kurmaktadır.

Zaten, topyekûn asker olarak vatandaşına bakma ve özellikle kadının doğurganlığını, asker kaynağı olma anlamında övme ve yüceltme, daha önceki hükümetlerin söyleminde de yer almıştı. Dolayısıyla ‘şehit’ annesi ya da eşi olarak devletin kadınıla olan ilişkisinde militarist bir bakışın açık bir söyleme dönüştüğü görülür.

Nitekim askeri müdahale sonrasında kurulan Ulusu hükümetinde de (20.9.1980–12.12.1983) kadın, bu doğrultuda değerlendirilecek ve devletin olanaklarından faydalandırılacaktır.

“Güvenlik kuvvetlerinin hizmete bağlılıklarının sağlanması ve iş verimliliklerinin arttırılması, sosyal güvenliklerinin temini üzerinde ciddiyetle durulacak asayiş ve huzurun sağlanması uğruna şahit olan bu

vatan çocuklarının ve ailelerinin gelecekleri mutlaka ve tam olarak teminat altına alınacaktır."

Böylece ülke güvenliğine yönelik temel hizmet kaynağı olma niteliğiyle kadının sosyal güvencesini sağlamadaki kararlılık açıkça ortaya konmaktadır.

Askeri yönetimin ardından yapılan seçimle yeni bir parti olarak Anavatan Partisi iktidara taşınarak Özal hükümeti (13.12.1983–21.12.1987) kurulmuştur. " ...milliyetçi ve muhafazakâr, sosyal adaletçi, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan bir hükümet" olarak kendini tanımlayan iktidarın kadına yönelik söyleminde de geleneksel bir eğilim ağır basmaktadır.

Bu programda ana-çocuk sağlığı doğum öncesini de kapsayacak şekilde genişletilecektir. Bununla birlikte ilk kez üstü örtülü olarak her ne kadar geleneksel kadın uğraşlarına yönelik söylenmiş olsa, kadın istihdamının artırılmasından söz edilir. Ayrıca (1983–1987) bu iktidar döneminde meclisteki kadın oranında bir sıçrama yaşanmıştır. Böylece çok partili siyasal yaşamda ilk kez meclisteki kadınların oranı % 3.01'e çıkarken bir sonraki seçimde oluşan mecliste kadınların oranı yine % 1.33'e düşmüştür.

21.12.1987–9.11.1989 döneminde iktidara gelen II. Özal hükümeti yine ailenin önemini vurgularken, onun manevi boyutuna da dikkat çekmiştir.

"Gönüllü sosyal dayanışmayı, bilhassa geleneksel sosyal dayanışma esaslarını ve kuruluşlarını, toplumumuzun temelini teşkil eden aile sistemi içindeki sevgi, şefkat ve saygıdan kaynaklanan tabii sosyal dayanışmayı idame ve teşvik edecek tedbirlerin alınmasını faydalı görüyoruz.

...Medeni Kanun ve Ceza Kanunu gibi temel kanunlar, gelişen Türkiye'nin yapısına uygun hale getirilecek şekilde değiştirilecektir."

Böylece, o güne kadar hâkim olan aileye ve maddi temelde hizmet ve olanak sunmanın dışında, aile geleneksel dayanışma kaynağı olarak kadın 'aile' kavramında içerilmektedir. Tam olarak toplumsal yaşamda kurumlaşmasını bile sağlayamayan mevcut medeni kanun yetersiz görülmekte ve değiştirileceği belirtilmektedir.

Mesut Yılmaz'ın Özal'dan sonra başkanı olduğu Anavatan Partisi'nin hükümet kurduğu (23.6.1991–20.11.1991) dönemde iktidarın söyleminde kadın, ilk kez geniş şekilde kamusal alanda yer almaktadır. Bu da, 1980–1990 arası dönemde ortaya çıkan kadın hareketinin de bir

yansıması olarak görülebilmektedir. Söz konusu dönem, "Türkiye'de kadınların toplumsal cinsiyete ilişkin var oluş problemlerinin tartışıldığı, kadın olmanın ve kadınlığın anlamlarının belirginleştiği, feminizmin bir toplumsal proje olarak tartışıldığı, farklılıkların tarif edildiği bir dönem olmuştur" (Timisi& Gevrek, 2002: 14).

"...Kadınlarımızın sorunlarına köklü çözümler getirmeye, toplumdaki yerlerini yükseltmeye kararlıyız. Bunun gereği olarak kadınlarımızın her alanda ve her düzeyde görev ve sorumluluk almalarına, yönetimde yetkili olmalarına ve karar mekanizmalarına daha çok katılmalarına özen göstereceğiz. Bu konularda Anayasa'da öngörülmüş olan ve iktidarımız döneminde kurulan teşkilatları daha etkin hale getireceğiz."

Burada kadının toplumsal yaşama daha fazla katılmasını hedefleyen bir söylemle karşılaşmaktayız.

Bunu ardından kurulan VII. Demirel hükümetinin (21.11.1991–25.06.1993), (DYP-SHP koalisyonu) söyleminde kadın ve aileye bakış klasik şekilde yerini alırken, kadını kapsayan bir bakanlık kurulmasından söz edilmesi, yükselen değerlerin, eğilimlerin baskısının, kendini siyasal iktidara dayatmasının bir göstergesi olmaktadır. "Bu amaçla hükümetimiz bünyesinde "Kadın" Aile ve Çocuk Sorunları Bakanlığı" kurularak anlamlı bir adım atılmaktadır..." denmektedir.

Ayrıca, söz konusu anlamlı adıma, Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir kadın başkanlığında hükümet kurulması ve Tansu Çiller'in ilk kadın başbakan olmasıyla daha da anlam kazandırılır.

Diğer yandan, Çiller başkanlığındaki hükümetin (DYP-SHP) programını sunduğu (25.6.1993–5.10.1995) mecliste kadın % 1.78 oranında temsil edilmektedir. Bununla birlikte, aile planlaması kadınların eğitim düzeylerinin ve tarım dışı sektörlerde istihdamının yükseltilmesi ve yaygınlaştırılması vurgulanırken, ilk kez kadına bir "girişimci", işveren kimliği atfedilmektedir. Diğer yandan 1995 yılı seçimleri sırasında tek kadın siyasal parti başkanına sahip olan DYP'nin reklamlarında kadınlara geleneksel roller çerçevesinde, anne ya da eş olarak seslenmesi dikkat çekmiştir. Söz konusu reklamlar, duyuruların altında imzası bulunan Çiller'in ne kadar erkekleştiğinin ve partisinin de ataerkil roller içinde kadını gördüğünün bir göstergesidir (Yaraman, 1999: 133).

"...özellikle uygulanacak teşvik politikaları aracılığıyla kadınlarımızın kendi iş yerlerine sahip olma imkânları geliştirilecektir."

Kadın işgücünün ekonomiye katkısı sağlanacak ve kadınların karar mekanizmalarına daha etkin katılabilmeleri için yeni politikalar geliştirilecektir."

Bu söylem, Çiller hükümetlerinden sonra Yılmaz başkanlığında kurulan hükümetin programında (6.3.1996–28.6.1996) da benzer şekilde korunmaktadır. Ayrıca söylemin pratiğe yansıtılmasında merkezi yönetime hem yerel hem sivil örgütlerin desteğinin zorunlu olduğuna işaret edilmektedir. Böylece merkezi politikanın ancak paylaşılarak, yaygınlaştırılarak uygulamaya geçirilebileceğinin belirtilmesi, kadına yönelik söylemde, kurumsallaşma eğilimi göstermektedir. Söz konusu kurumsallaşma, sadece kadın hareketinin sonucu olmamış, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülükleri, kamu kesiminde oluşan birikim ve Türkiye'deki siyasal konjonktürün elverişliliği gibi faktörler de bu kurumsallaşmaya olumlu etkileri olmuştur (Işık, 2002: 59).

Özellikle 1980'ler sonrasında belirgin şekilde görülen, kadının farklı kimliklerini vurgulayan söylem, iktidarlarda yerleşme eğilimi taşırken, 28.6.1996–30.6.1997 tarihleri arasında iktidarda bulunan, 'siyasal islamın' temsilcisi olarak Erbakan hükümetinin programında bu durum yerini yeniden geleneksel söyleme bırakmaktadır.

Kadın milletvekili oranının % 2.36 olduğu bu dönemde, tekrar belirginleşen cinsiyetçi anlayış, kadına hemşirelik ve ebeliği uygun görmekte ve bu alanda branşlaşmayı getirmekte, kadınlara kendi uğraş alanlarında iş ve istihdam sağlayıcı projeler sunmaktadır. Aile içinde eşyle eşit sorumluluklar verirken toplumsal yaşama taşıma projesini net olmayan bir ifadeyle dile getirmektedir.

"Türk kadınının toplum içindeki yerini etkileyen olumsuz şartların ortadan kaldırılması yönündeki çalışmalara ağırlık verilecektir. Özellikle, kadınların eğitim, sağlık, istihdam ve toplumsal statülerinin yükseltilmesi için gerekli çalışmalar yapılacaktır."

Özellikle ilk aşamada dile getirilen kadını kadınsı alanda geliştirmeyi içeren söylem dikkate alındığında, kadına yönelik olumsuz şartların düzeltilmesini içeren söylem, gerçekte devlet ideolojisine gönderme yaparak olası tepkiyi bertaraf etme niyetinin bir işareti olarak alınabilir.

Böylesi bir söylemin ardından iktidara gelen III. Yılmaz Hükümeti (30.06.1997–11.01.1999) programında, oldukça ayrıntılandırılmış bir şekilde kadını tamamıyla toplumsal yaşamın her alanında tanımlayan, yerleştiren politikaların içerildiği görülmektedir.

• "Hükümetimiz kadının ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yaşama tam olarak katılımının sağlanması konusunda kararlılıkla;

• Aile içinde demokrasi teşvik edilerek eşitlikçi ve paylaşımcı bir aile yapısı modeli alınacaktır.

• Kadının toplumsal konumunun yükseltilmesi için Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu ve diğer mevzuatta yer alan ayrımcılık içeren maddelerin günün şartlarına uygun olarak düzenlenmesi başta olmak üzere gerekli yasal ve idari düzenlemeler ivedilikle yapılacaktır.

• Tüm bu görevleri ülke genelinde etkin bir biçimde yerine getirecek ulusal mekanizmanın Başbakanlığa bağlı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü olarak teşkilatlanması için gerekli yasal düzenleme gerçekleştirilecektir.

• Tüm kurum ve kuruluşlarda kadın birimlerinin kurulması teşvik edilecek bunlar arasında işbirliği ve koordinasyon sağlanarak, uygulamada politikada, plan ve programlara kadın-erkek eşitliği kavramının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır."

Böylece, Cumhuriyetin ilk yıllarında hedeflenen modern, Batılı kadın anlayışı içeren söylemi, bir önceki hükümette temsilini bulan 'siyasal islama' karşı, Türk Silahlı Kuvvetlerin Anayasal sınırlar içinde kalan '28 Şubat Müdahalesi'nin ardından üstlendiği rolün (Kongar, 1999: 295) açılımı olarak görmek mümkündür.

1999 Seçimleri kadınlar açısından anlamlı üç olayla birlikte (Yaraman,1999:134–135) Türkiye gündemine girmiştir:

1-1980'lerdeki kadın hareketinin belirgin rolüyle birlikte çeşitli iç ve dış dinamiklerin etkisiyle 1990'lardan itibaren Meclisteki kısıtlı kadın sayısına karşın önemli konumlarda yer almalarına karşın, Ecevit başkanlığında kurulan azınlık hükümetinde hiçbir kadın bakana görev verilmemiş olmaması

2-Siyasal İslam tartışmalarında kadınların adaylığı ve türban konusunun laiklik ve demokrasi adına öne çıkması

3-Kadınların siyasi yaşama katılımını hedefleyen bir baskı grubu olarak KA-DER'in varlığı.

Bu temelde Ecevit hükümetinin (28.5.1999–18.11.2002) programına baktığımızda, laik anti-laik çatışmasının kadın üzerinden kurgulandığını görmekteyiz. Daha da önemlisi, burada bir yandan terörün, caninin katlettiği kişilerden biri olarak 'kadın'dan söz edilmekte, diğer yandan bu iktidarda daha önce hiçbir iktidarcı kullanılmayan 'hanım' kavramı kullanılmaktadır.

"Hanımların özel yaşamlarında giyim kuşamlarına bir karışma söz konusu değildir; ancak, kamu kurumlarında, türbanın, Cumhuriyetin temel ilkelerini hedef alan bir siyasal simgeye dönüştürülmesine karşı yürürlükteki kurallar uyarınca alınmış önlemler titizlikle sürdürülecektir."

Burada, "hanım" kavramının sözlükteki "...kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan..." (TDK, 1992: 607) şeklindeki karşılığı düşünüldüğünde, kavramın bilinçli olarak tercih edildiği anlaşılmaktadır. Kısaca türbanlı kadın olma, olumsuz, istenmeyen bir kadın kimliği olarak görülmemektedir. Böylece son olarak iktidarın söylemine "türbanlı kadın" kimliği ile "öteki kadın" girmektedir.

Gül başkanlığında kurulan AKP'nin hükümet programı, 'siyasal islam' temelinde gelebilecek tepkilere karşı taşıdıkları hassasiyeti ortaya koyarcasına, 'modern islam' olarak nitelenen bir söyleme yönelmişlerdir.

"Kadınlarımız hayatın yükünü erkeklerle birlikte paylaşmalarına rağmen, hak ettikleri statüye kavuşmamışlardır. Uygulayacağımız tüm politikalarda bu durumu göz önünde bulunduracaktır. Kadınlarımızın, erkeklerle birlikte her alanda toplumsal sorumluluğu yüklenecek statüye kavuşturulması temel hedefimiz olacaktır."

Sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi ve ailede mutluluğun sağlanması için kadın sorunlarının giderilmesine büyük önem verilecektir.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ile getirilen ilkelerin uygulanmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.

Kadına yönelik şiddetin, cinsel ve ekonomik istismarın önlenmesi, muhtaç durumdaki kadınların desteklenmesi ve korunması, öncelikli politikalarımız arasında yer alacaktır."

Erdoğan başkanlığında kurulan AKP (2003) 59. hükümetin programı, geleneksel aile anlayışı merkezinde içerilen geleneksel rolüyle kadının toplumsal konumunu tanımlarken, özel alana kapatarak görünmez kılmaktadır.

"Aile, toplumun temeli ve toplumsal dayanışmanın oluşmasında rol oynayan önemli bir kurumdur. Toplumsal mutluluk, dayanışma, barış, sevgi ve saygının yolu aileden geçer. Yaşanan bütün olumsuzluklara ve ekonomik sıkıntılara rağmen toplum olarak ayakta duruşumuzu büyük çapta sağlam aile yapımıza borçlu olduğumuz açıktır. Hükümetimiz aile merkezli politikalara öncelik verecektir."

Kadınlarımız sadece toplulumuzun yarısını oluşturdukları için değil, birey ve toplumun gelişimi ile sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde

özel bir konuma sahiptirler. Yılların ihmali sonucu biriken her türlü sorunlarıyla ilgilenilmesi, Hükümetimizin öncelik verdiği bir konudur.”

Böylece, tüm uluslar arası antlaşmalara ve ülke içinde oluşmuş kadın hareketlerinin belli birikimine rağmen, siyasal iktidarın söyleminde kadın hala aile içinde, ailesi için, ailesi aracılığıyla varlık alanı bulabilen özel bir konuma yerleştirilmektedir.

Tüm bunların yanında dikkati çeken nokta, meclisteki kadın milletvekili oranının (% 4.4) (www.tuik.gov.tr) ilk kez Cumhuriyet tarihinde kadınların yer aldığı meclisteki oranı olan % 4.51'e yaklaşmış olmasıdır. Dolayısıyla, genel olarak kadının siyasal temsili, onun toplumsal konumundan bağımsız olmamakla birlikte, süreç içinde değerlendirildiğinde, çoğu zaman temsil düzeyinin, kadının kendi niteliklerinin dışından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Cumhuriyetin başlangıcından günümüze kadar meclisteki temsil oranlarının değişen yapısından da izlenebilir. Dönemler itibariyle, kadının mecliste görece olarak farklı oranlarda temsil edilmesi, kadınların taleplerinden çok, siyasal iktidarın bu alandaki politikalarının sonucudur. Bu saptama, kadın hareketinin sürekli gelişmesinin göz ardı edilmesi anlamına değil, temsiliyeti etkileyebilecek güce ulaşamadığı anlamına gelir. Nitekim kadının sosyal konumu ve siyasal talepleri bakımından, günümüzle kıyaslanamayacak düzeyde düşük olduğu ilk meclis dönemindeki oranlar, bunun tipik örneğidir, yani, sosyal ve siyasal taleplerindeki gelişmelere rağmen, sonraki dönemlerde bile kadınların meclisteki oranı ilk meclistekine ulaşamamıştır. Nitekim “simgesellik, Türkiye’de uzun bir süreden beri kadınların siyasal arenada yer alışı biçimlerinin ana eksenini, yapısını oluşturmuştur” (Tekeli, 1991: 117).

Sonuç

Sonuçta görülmektedir ki, Cumhuriyetle temeli atılan ve başlatılan, Batılı-modern bir toplum yaratma projesinin toplumsal tabana yayılması, ancak tüm toplumsal kurumlarda istendik yönde bir değişimin yaşanmasıyla gerçeklik kazanmaktadır. Dolayısıyla yalnızca hukuksal alana yönelik politikalar, söz konusu olgunun toplumsal alana taşınması için başlatıcı olabilmekte, fakat yeterli olmamaktadır. Bu nedenle, toplumsal değişme sürecinde dışsal kadar içsel dinamiklerin yapısı da son derece önemlidir.

Bu temelde, kadının hükümet programlarında yer alma biçimi, toplumsal yapıda ortaya çıkan öncelikler, ekonomik alandaki değişimler, siyasal çatışmalar gibi faktörlere dayanmaktadır. Cumhuriyetin ilk

yıllarında kadına yasal çerçevede haklar verilmesine karşılık, bu hareket uygulamada kadının ne genelde sosyal-ekonomik konumunda ne de siyasal katılımında değişim yaratacak bir karşılık bulur. Nitekim, hükümet programlarında, toplumda kadına yönelik hâkim söylem benimsenmiş ve geleneksel rollerini üreten bir kodlamaya gidilmiştir.

Dolayısıyla, gerek siyasal partiler yasası, gerek partilerin iç işleyiş mekanizmaları, gerekse cinsiyetçiliğe sıkı sıkıya sarılmış görünen toplum düzeninde (Tekeli, 1991: 125), siyasal iktidarın kadına yönelik söyleminde içerilen zihniyet yapısının değişimi oldukça güç görünmektedir.

Bunun yanında daha önce değindiğimiz hükümet programlarındaki kadına yönelik bilindik kodlamalara ek olarak, kodlamaların gündeme geliş tarihlerine bakıldığında, kadının toplumsal konumuyla ilgili ortaya çıkan değişimin yapısı görülür: 1937'lere kadar "kadın" ifadesine rastlanmamakta, ilk kez 1937'de "köy ebesi" ve "ordu mensubu"; 1942'de "memur eşi", 1962'de ordu mensubu ve emeklinin "dul eşi", 1965'de "çalışan kadın", 1972'de "işçi eşi", 1977'de "örgütsüz işlerde çalışan kadınlar", 1980'de "güvenlik kuvvetlerinin şehit ailesi", 1991'de "yönetime ve karar mekanizmalarına katılan kadın", 1993'te "girişimci kadın", 1999'da (hanım olmayan kadın)"türbanlı kadın".

Görüldüğü gibi, siyasal iktidarların kadına yönelik söylemleri 1965'e kadar, kadının sahip olduğu konumunu meşrulaştıran bir bakışı içerir. Bununla birlikte, "ana" olmanın dışındaki niteleme "eş" olarak gündeme gelirken, söz konusu eşlik durumu, iktidarın öncelik tanıdığı toplumsal kesimler temelinde ortaya çıkmaktadır. Kentleşmenin ve sanayileşmenin toplumsal yapıda kendini hissettirdiği dönemden itibaren kadın, "ana" ve "eş" olmanın dışında "çalışan kadın" olarak, özel alanın dışında bir kimliğe sahip olmaya başlar. Diğer yandan, kadına bakışında çoğunlukla olanı meşrulaştıran iktidar, ilk kez son dönemde "öteki" kadın üzerinden kendini açıkça tanımlama yoluna gitmiştir. Bu da, Cumhuriyet tarihi boyunca "modern" in işaret ettiği kadın kimliğinin artık siyasal alanda ikili bir temsile dönüştüğünün göstergesi olarak alınabilir. Sonuçta, söz konusu ikili temsilin (milli-islami) ortaya çıkartacağı olası çatışmaları, gerilimleri, kadını bir birey/özne olarak içeren söyleme dönüştürebilecek bir dinamik olarak görmek zordur.

Kaynaklar

- AYATA, A.G. (1992), *CHP (Örgüt ve İdeoloji)*, Ankara: Gündoğan Yay.
- AYATA, A.G. (1993), "Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı" (içinde), *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, (Der. Ş.Tekeli), İstanbul: İletişim Yay.
- BERKTAY, F. (1993), "Türkiye Sol'unun Kadına Bakışı: Değişen Bir Şey Var mı?" (içinde), *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, (Der. Ş.Tekeli), İstanbul: İletişim Yay.
- ÇAĞATAY, N.&SOYSAL, Y.N. (1993), "Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler" (içinde), *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, (Der.Ş.Tekeli), İstanbul: İletişim Yay.
- ÇAHA, Ö. (1996), *Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*, Konya: Vadi Yay.
- DIJK, T.V. (2003), "Söylem Ve İdeoloji Çok Alanlı Bir Yaklaşım" (içinde), *Söylem ve İdeoloji*, (Der.B.Çoban&Z.Özarlan), İstanbul: Su Yay.
- GÜRİZ, A. (1984), "Türk Medeni Kanunu'nun Aileyi İlgilendiren Hükümlerinde Gerekli görülen Değişiklikler" (içinde), *Türkiye'de Ailenin Değişimi (Yasal açıdan incelemeler)*, Akara: TSBD Yay.
- HELVACIOĞLU, F. (1996), *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik*, İstanbul: Kaynak Yay.
- IŞIK, S. N. (2002), "1990'larda Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Hareketi İçinde Oluşmuş Bazı Gözlem ve Düşünceler"(içinde), *90'larda Türkiye'de Feminizm*, (Der.A.Bora&A.Günel), İstanbul: İletişim Yay.
- KONGAR, E. (1999), *21.Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KÖKER, L. (1990), *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yay.
- MİNİBAŞ, T. (1996), "Siyasal Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu" (içinde), *Kadın Gerçeklikleri*, İstanbul: Say Yay.
- ÖZ, E.(1992), *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Ankara: Gündoğan Yay.
- PARLA, T. (1991), *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, İstanbul: İletişim Yay.

- SÖZEN, E. (1999), *Söylem*, İstanbul: Paradigma Yay.
- THERBORN, G. (1989), *İktidarın ideolojisi ve İdeolojinin İktidarı*, İstanbul: İletişim Yay.
- TİMİSİ, N.& GEVREK, M.A. (2002), “1980’ler Türkiye’inde Feminist Hareket: Ankara Çevresi” (içinde), *90’larda Türkiye’de Feminizm*, (Der.A.Bora-A.Gürol), İstanbul: İletişim Yay.
- TEKELİ, Ş.(1991), “Kadınların Siyasetten Dışlanmışlıklarının Öyküsü” (içinde), *Kadınlar ve siyasal Yaşam Eşit Katılım*, (Der. N.Arat), İstanbul: Cem Yay.
- TÜRK DİL KURUMU (1992), *Türkçe Sözlük (II.Cilt)*, İstanbul: TDK Yay.
- TOPRAK, B. (2000), “Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi” (içinde), *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, (Der. E. Kalaycıoğlu&A.Y.Sarıbay), İstanbul: Alfa Yay.
- TUNCER, E. (1999), *Seçim 99-Sayısal ve Siyasal Değerlendirme*, Ankara: Tesav Yay.
- *Türkiye’de Kadının Durumu*, (1998), TCB, Ankara: KSS Genel Müdürlüğü Yay.
- ÜSTEL, F. (2005), “Makbul Vatandaş”ın Peşinde, İstanbul: İletişim Yay.
- YARAMAN, A. (1999), *Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili*, İstanbul: Bağlam Yay.
- <http://www.tbmm.gov.tr>. (20.12.1999)
- <http://www.tbmm.gov.tr>. (29.12.2006)
- <http://www.tuik.gov.tr>. (29.12.2006)